

Fremmedgørende politik

Henrik Hertz og kritikken af 1830'ernes politisering

Bertel Nygaard

Fortid og Nutid, september 2009, s. 163-188.

Nutidige mennesker er flasket op med en moderne forestilling om politik som en fast, afsondret sfære af deltagelse i det offentlige liv, præget af politikere, politiske partier og særligt afsøndrede debat- og beslutningsfora. For deltagerne i den offentlige danske debat i perioden 1830-48 var denne moderne forestilling om politik imidlertid noget radikalt nyt, som kaldte på kritisk refleksion og stillingtagen. En af de væsentligste kritikere af periodens nye politikforståelse og den liberale bevægelse, som førte an i processen, var Henrik Hertz' roman *Stemninger og Tilstande* fra 1839. I denne bogs skildring af den moderne verdens, og navnlig den moderne politik, fremmedgørende karakter ligger måske endda en nøgle til forståelse af et eksistentielt grundlag for den afstandtagen til politikens sfære, som også præger vor egen tid.

Bertel Nygaard, f. 1977, ph.d., adjunkt ved Institut for Historie og Områdestudier, Aarhus Universitet.

Ingen i 1830'ernes dannede københavnske offentlighed kunne undgå at bemærke, at der var sket et gevaldigt skift i den offentlige stemning med den franske jurevolution i 1830 og åbningen for debat om stænderforsamlinger i den danske helstat: Man var begyndt at tale åbent om politiske spørgsmål – at 'politisere', som det kaldtes. En af de fremmeste talsmænd for årtiets hastigt fremvoksende liberale bevægelse, Orla Lehmann, så heri et vældigt fremskridt, en "Folkelivets og Folkefrihedens Morgendæmring". Dette var Danmarks "Gjenfødelse" efter de forudgående årtiers "Stilleben", hvor man ikke talte om politik, men blot "æstetiserede".¹ Andre, som f.eks. Søren Kierkegaard, så tværtimod den samme udvikling, og navnlig den liberale bevægelses dominans, som udtryk for en abstrakt og formel stræben i modsætning til "Ideen" og "Livet".²

Slutresultatet af denne proces var en dansk tilegnelse af en ny, moderne opfattelse af politik som en særlig afgrænset og institutionaliseret sfære af deltagelse i det offentlige liv, forbeholdt en ny kategori af borgere, 'politikere', som blev mobiliseret i det borgerlige samfunds offentlighed. I tilknytning til denne overgang fra en stort set rent litterær og æstetisk offentlighed til en politisk offentlighed opstod en række nye begreber og institutionsformer, herunder et nogenlunde fast politisk-ideologisk trekantsforhold mellem 'liberale', 'konservative' og 'radikale' holdninger, et begreb om 'politikere' osv. Fordi dette resultat stort set har kunnet tages for givet af senere generationer, har eftertiden oftest overset den grundlæggende kritiske refleksion over dette moderne politik-fænomen, som ligger i diskussioner fra 1830'erne. I stedet har man ofte temmelig ukritisk tilbageført

Fig. 1. Henrik Hertz (1797-1870) læses i dag kun yderst sjældent, men var i sin egen tid blandt de mest fremtrædende danske digtere og teaterforfattere. Både æstetisk og politisk lagde han sig efter Johan Ludvig Heibergs ønske om at forene traditionen og den bestående dannelse med en anerkendelse af nye, moderne former. Det skabte et kritisk, men flertydigt forhold til den liberalt dominerede politiske offentlighed, der voksede frem i Danmark efter 1830. Stemninger og Tilstande fra 1839 udtrykker dette forhold. Portrættet af Hertz er malet 1834 i Rom af Ditlev Conrad Blunck. Olie på zink. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg. Foto: Hans Petersen.

senere tiders politiske forståelseskategorier på tider, før disse kategorier voksede frem. Således har senere iagttagere ofte betegnet Orla Lehmann som politiker og liberalist, mens Kierkegaards og andres kritik af politiseringen er blevet associeret med konservatisme, uden nøjere diskussioner af, hvad f.eks. kategorier som 'politiker' eller 'konservativ' må indeholde for denne tid.³ Derved betragtes udviklingen alene som en *optakt* til den parlamentarisk-demokratiske eftertid, ikke som en konfliktfyldt konfrontation af det gamle og det nye. Omvendt har litteraturhistoriske fremstillinger ofte enten lagt sig efter de virkningshistorisk etablerede traditioner for stofudvælgelse eller inddraget mere eller mindre glemte værker og forfatterskaber primært ud fra en interesse i deres eventuelle blivende æstetiske eller rent litterære værdi.

Dette spændingsfyldte felt af tanker, handlinger og begreber kan man komme nærmere ved at studere et af de første forsøg på at formulere en samlet kritisk karakteristik af det moderne politiske liv: Henrik Hertz' roman *Stemninger og Tilstande*, der udkom i sommeren 1839.⁴ Denne bog er ofte blevet omtalt i både senere fremstillinger af periodens politiske historie og dansk litteraturhistorie.⁵ Omtalen har dog oftest været kort, i flere tilfælde også noget stedmoderlig – vel sagtens fordi bogen har været vanskelig at genkende som enten 'rigtig' politik eller 'rigtig' litteratur. Endnu klarere forekommer denne fagmæssige grænse-uddragning i den nyeste større fremstilling af dansk litteraturs historie, hvor *Stemninger og Tilstande* end ikke nævnes i afsnittene om Hertz.⁶

Hvis vi skal nå til en mindre teleologisk forståelse af fremvæksten af moderne danske politiske kulturer og deres re-

lation til en bredere livsverden, der også rummer kunst, poesi, religion og filosofi, foruden hele intim- og privatsfæren, må vi søge at overskride senere tiders fagskel. Skribenter på Hertz' tid havde baggrund i et bredt dannelsesideal, der omfattede et engagement i samfundsmæssige spørgsmål som led i det at være et dannet menneske. Den moderne hypostasering af enkelte sfærer, f.eks. politikken, skete ikke gnidningsfrit eller inden for nogen allerede afgrænset ramme, men på tværs af genreskel og udtryksformer inden for dette brede dannelsesfelt. Den enhed af samtidshistorisk tidsskildding, fokus på lokalmiljø, politisk indlæg og forsvar for et poetisk ideal, som ses i *Stemninger og Tilstande*, er et godt eksempel på dette. En nøjere kontekstuel analyse af bogens form og indhold kan dermed bidrage til en forståelse af ikke kun antiliberal politiske holdninger, men også problematiseringer af politiseringsprocessen som sådan og af den moderne politik i den ovennævnte snævre, institutionaliserede forstand ud fra poetiske og bredere dannelsesmæssige idealer.

Over de følgende sider skal *Stemninger og Tilstande* følgelig tolkes dels som en opsummering af og refleksion over den hastige politiseringsproces i Danmark efter 1830, dels som en intervention både inden for den og imod den. Herunder skal fremdrages forbindelser mellem politiseringserfaringen og en bredere tidserfaring, der hos Hertz fremstår som en generel fremmedgørelsesfor-nemmelse, foruden værkets opfattelser af nationalitet som en modsætning til fremmedgørelsen og af skellet mellem poesi og politik. Dette skal bestemmes både ud fra værket selv og ud fra en samtidig idé-, begrebs- og socialhisto-

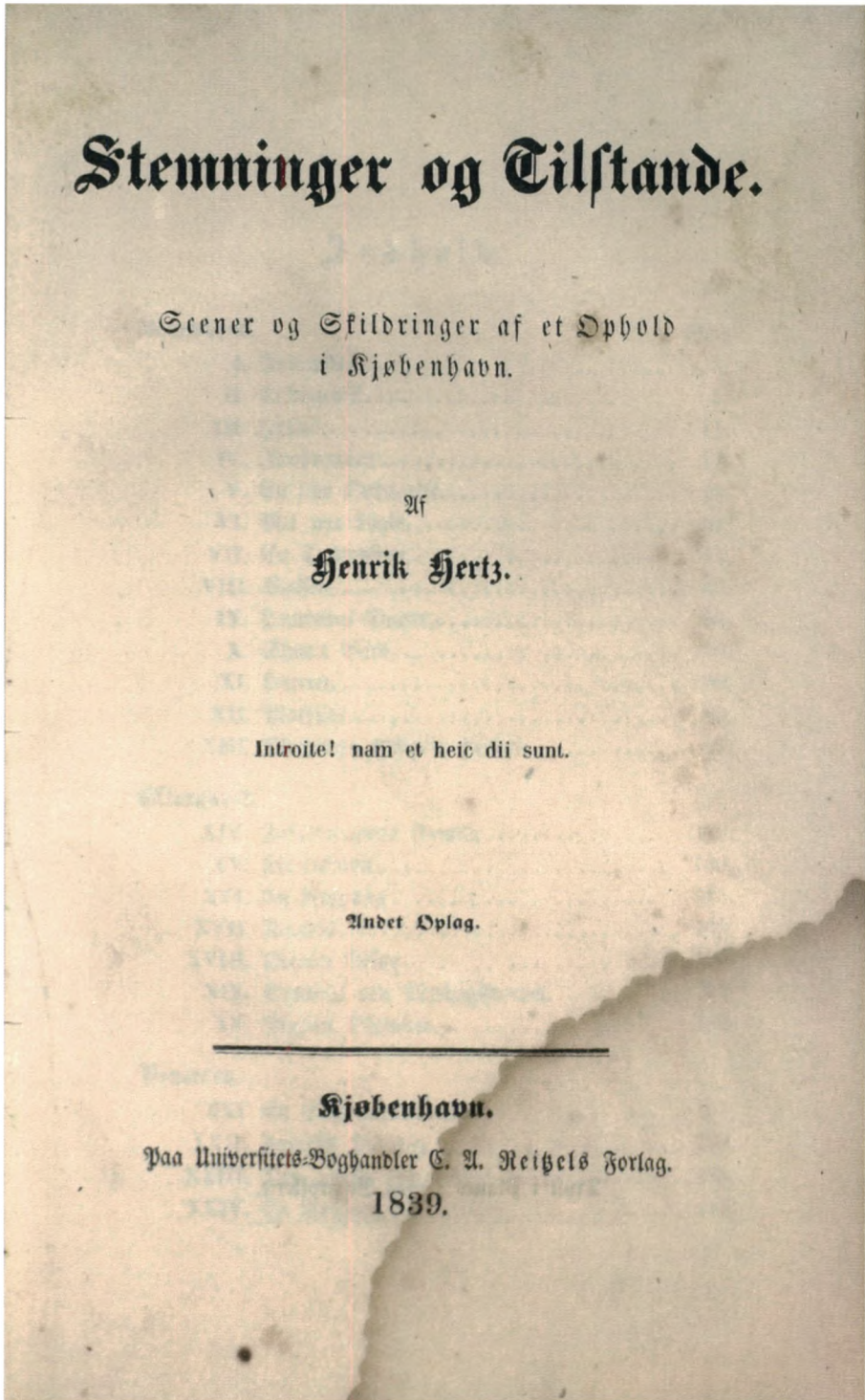

Fig. 2. Titellarket fra Henrik Hertz Stemninger og tilstande – Scener og Skildringer af et Ophold i Kjøbenhavn, 1839.

risk kontekst – først og fremmest som den fremstår i den samtidige debat om Hertz' værk, men også i en bredere forstand. Idet den politiseringserfaring, som ses i værket, afspejler fremvæksten af et moderne politisk landskab, som fik varig betydning for eftertidens danske politiske kultur og for forholdet mellem politisk engagement og skønlitteratur, er det en grundantagelse i det følgende, at man gennem en historisk-kontekstuel analyse og fortolkning af Hertz' værk fra 1839 kan fremdrage træk af mere blivende værdi, som oftest er blevet overset af eftertiden.

Efter en skitse over almene udviklingsstræk i politiseringsprocessen efter 1830 og Hertz' første reaktioner herpå vil følge et kort afsnit om teoretiske forudsætninger for særtræk ved Hertz' politiseringskritik som optakt til en analyse af selve *Stemninger og Tilstande* og relevante enkelttemaer i dette værk og den debat, det vakte.

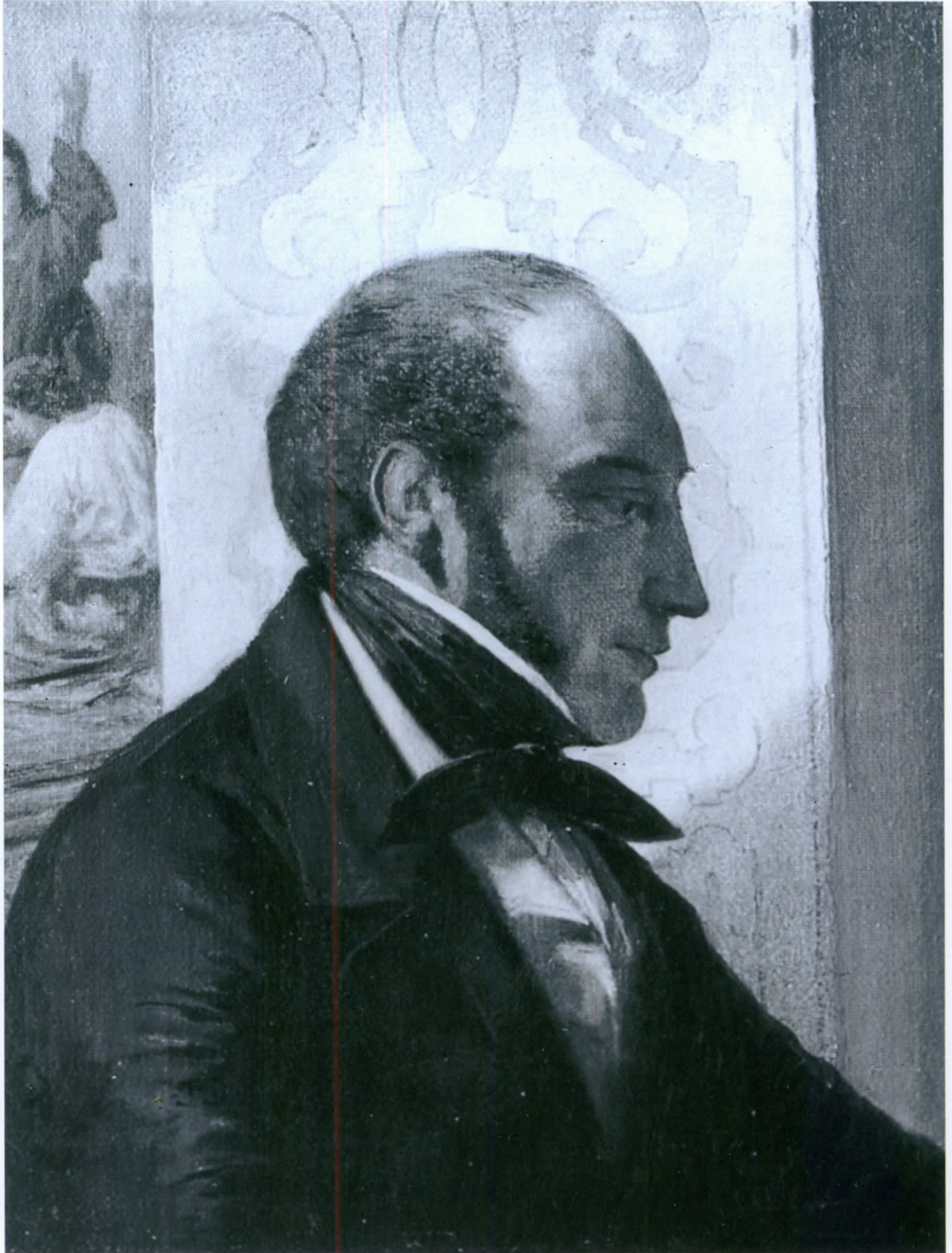
Julirevolution, politisering og kritik

Den politiseringsproces, som Hertz forholdt sig til, havde langsigtede rødder i fremvæksten af dannede opinioner i Danmark og andre dele af Europa i løbet af 1700-tallet. Efter tre årtier med æstetisk dominans og udbredt depolitisering af den offentlige debat i Danmark siden den både juridiske og praktiske indskærpelse af trykkefrihedens begrænsninger i slutningen af 1790'erne blev det imidlertid julirevolutionen i Frankrig i 1830, der atter udløste en hastig politisering af debatten. I snæver forstand var julirevolutionen en ret kortvarig parisisk opstand, rettet mod de indskrænkninger i trykkefriheden, som Bourbon-kongen Karl den

Tiende havde søgt at indføre i samråd med sin rådgiver Polignac. Dens umiddelbare resultat blev et dynastiskifte, hvorved Louis-Philippe af Orléans overtog kongemagten, ledsaget af en lettere redigering af det restaurerede monarkis forfatning fra 1814, chartet. Den symbolske værdi var imidlertid betragtelig. Hvor Karl den Tiende havde været konge af Frankrig, blev Louis-Philippe kronet som det franske *folks* konge. Denne symbolske ændring udtrykte på den ene side julirevolutionens langsigtede rødder i den verdenshistoriske nyudvikling af det politiske landskab, som var blevet sat på den europæiske dagsorden med den første franske revolution fra 1789 og frem, foruden en både social og politisk konjunkturkrise, der havde hjemsøgt de restaurerede monarkiers Europa siden slutningen af 1820'erne. På den anden side udløste den, ikke mindst i kraft af Frankrigs stilling som politisk-ideologisk førende land på den tid, en hel bølge af opstande mod absolutistiske styre og national undertrykkelse rundt om i Europa, bl.a. hos belgierne og polakkerne og i en række tyske fyrstendømmer.⁷

Hovedresultaterne af denne europæiske revolutionsbølge blev bl.a., at den massebaserede politik og revolutionsmodel, som den første franske revolution havde indvarslet, nu atter blev en mulighed, og at der, med den tyske historiker Reinhart Kosellecks ord, skete en både politisk og socialt betinget 'forsubbelse af den politiske geografi som helhed'.⁸ Herunder blev nogle af de mest centrale begreber, som har præget eftertidens politisk-historiske forståelse, udarbejdet, bl.a. 'liberalisme', 'konservatisme', 'radikalisme', 'socialisme' og 'kommunisme'.⁹

I Danmark kom det ikke til opstand, men den politiske udvikling her blev

*Fig. 3. Johan Ludvig Heiberg (1791-1860) var Hertz' store forbillede som digter, kritiker og samfundsbe-
tragter. Hertz godtog dog ikke det omfattende filosofiske grundlag for Heibergs virke. Portrættet er udført
af Sophus Schack omkring 1840. Olie på lærred. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg. Foto:
Sophus Bengtsson.*

grundlæggende formet af revolutionsbølgen. Revolutionsnyhederne fra Paris og andre steder mødtes med ængstelse hos kongen og regering, foruden bekymrede kommentatorer som biskop Mynster, B.S. Ingemann og N.F.S. Grundtvig.¹⁰ Store dele af offentligheden hilste dog den pludselige folkelige politiske deltagelse som en genvækkelse af 'almenånden', dvs. borgernes tilsidesættelse af privatinteresser til fordel for almenvellet.

Dette begreb om 'almenånd' knyttede sig samtidig til de anerkendelser af 'publikum', 'opinionen' og 'den offentlige mening', som havde været centrale i den oplyste enevældes politiske teori siden slutningen af 1700-tallet.¹¹ I de følgende år blev partibetegnelser som bl.a. 'liberal' og 'konservativ' indarbejdet i forståelsen af danske forhold.

Blandt de første til at hylde revolutionen og dermed politisere offentligt var Johan Ludvig Heiberg. Ved julirevolutionen "har Civilisationen gjort et uhyre Skridt fremad, ikke blot i Frankrig, men i Verden", skrev han begejstret til sin far, den politisk eksilerede P.A. Heiberg.¹² Han åbnede straks sit tidsskrift, *Kjøbenhavns flyvende Post*, for nøjere refleksioner over revolutionen, navnlig en lang analyse af den senere redaktør af den liberale avis *Fædrelandet*, C.N. David, der hyldede denne revolutions overensstemmelse med loven og dens mådehold, men advarede samtidig mod dens mulige udartning i enten republikanisme og pøbelvælde eller kontrarevolution.¹³ En tilsvarende, men på længere sigt mere gennemført politisering af pressen i forbindelse med denne revolutionsbølge sås i *Kjøbenhavnsposten*. Denne begejstring og frygten for en udbredelse af den revolutionære bølge til Danmark blev afgø-

rende for kongens kundgørelse af snarlige stænderforsamlinger i 1831.¹⁴

Den politisering af den offentlige debat, som fulgte med disse udviklinger, frastødte ikke mindst de digterkredse, hvis poetiske idealer havde været i højsædet i 1800-tallets første årtier. Den politiske debat truede religionens og poesens stilling og dermed den 'organiske' helhedsforståelse, som var et udbredt ideal blandt de dannede på denne tid.¹⁵ Blandt poeterne kan man groft skelne mellem to reaktioner på politiseringen. Oehlenschläger og 'soranerne' Carsten Hauch og B.S. Ingemann var tilbøjelige til at afvise politiseringen blankt som en trussel mod poesien. Derfor viser deres skrifter også forsøg på flugt fra samtidens sociale realiteter til fortiden, det individuelle indre eller poesens 'evighed', forankret i en særlig poetisk følelse eller 'umiddelbar anskuelse'.¹⁶ Den yngre kreds af digtere med J.L. Heiberg i centrum, heriblandt Hertz, fordrede fra cirka 1825 og frem en poesi, der kunne genvinde en organisk helhed på et nyt og højere plan i fremtiden gennem en indarbejdelse af samtidens endelighed.¹⁷ Tilsvarende kombinerede denne yngre kreds en fascination af den moderne politik med en kritik af den aktuelle politiserings ensidige fortabelse i det endelige.¹⁸ Det sidstnævnte, kritiske element udvikledes her i en generel bevægelse fra indledende fascination af den politiske opvågningen omkring 1830 til en større afstandtagen fra omkring midten af årtiet og frem. På grund af dette særlige tvetydige forhold til den moderne politisering er det navnlig i dette miljø, man kan finde nøjere kritiske refleksioner over det moderne politiske liv ud fra poetiske, delvis også filosofiske dannelsesideal.

Heibergs politiske optimisme i julirevolutionens kølvand stod således i nær forbindelse med hans æstetiske program. Imod den ældre digterskoles tanker om en umiddelbar, følelsesbåret kontakt til evigheden eller en mytisk fortid via poesien udarbejdede han fra midten af 1820'erne en fordring om digterens formidling mellem "det Nærværende", dvs. det eksisterende middelklassepublikum, som "den timelige Magt", og "Smagen" og "Fornuften" som organiske helheder.¹⁹ Så i stedet for at afvise samtiden og det endelige måtte man ifølge ham danne det eksisterende publikum med udgangspunkt i dets aktuelle niveau og behov, dvs. gå igennem den moderne krisetilstand for at nå til en fremtidig højere organisk helhed.²⁰ Hans vaudeviller var et forsøg på at realisere dette program æstetisk, ligesom hans politiske skrifter blev et forsøg på at realisere det på samfundsplan.²¹ Denne insisteren på en dialektisk enhed mellem det endelige og det uendelige med en filosofisk fornuft som nøglebegreb indebar samtidig en streng fordring om enhed mellem indhold og form i det enkelte digterværk. Denne kom navnlig til udtryk i Heibergs forsvar for Jens Baggesens poesi imod Oehenschläger og digterkredsen i Sorø, især Carsten Hauch.²²

Denne polemik gav anledning til Henrik Hertz' tilslutning til det heibergske programs hovedpunkter. Hertz' anonyme udgivelse i 1830 af rimbrevsantologien *Gjengangerbreve*, i form af et 'svar' fra Baggesen i det hinsides til hans kritikere, forenede den heibergske samtids- og nutidsorientering med fordringen om en enhed af form og indhold. Samtidig drog Hertz paralleller mellem æstetik og politik, som var væsensidentiske med Heibergs. Hertz' rimbreve fra

1830 insisterede på, at digtet og digteren kun opnåede virkelig evighed gennem forankringen i tiden og det endelige, og at den poetiske harmoni måtte vokse frem gennem overensstemmelse mellem form og stof.²³ Digtingen måtte således stemme med de toner, som "Culturens Vexlinger, Revolutionerne" havde bragt i "Tænkning, Smag, i tusind Interesser".²⁴ De politiske implikationer af dette blev her understreget gennem politisk terminologi og paralleller til aktuelle politiske udviklinger, især i Frankrig, der sås som forsvarer af "Culturens Sag", "fransk Elegants" og "fransk Respect for Love" imod "Despotismus og Barbarie".²⁵ Imod denne kultur blev Heibergs modstandere, især Carsten Hauch og *Kjøbenhavns-postens* redaktør A.P. Liunge, fremstillet som "Pøbel-Aander", despoter og barbarer, der udviste "plebejisk Plumshed".²⁶ Hauch blev betegnet som en "Åsthetikkens Polignac", fordi han ligesom denne julirevolutionens reaktionære udløser var hovmodig, "stokdøv for sin Samtids Stemme", lod hånt om "Folkets Trang" og "Folkets Røst" og så stort på "Åsthetikkens Charte".²⁷ Hertz' Baggesen betragtede heroverfor sig selv som en Lafayette, dvs. som en parallel til det nye Frankrigs konsensuskabende skikkelse med rødder i den første revolutions frihedsprincipper.²⁸

Hertz' *Gjengangerbreve* viste dermed en påfaldende æstetisk og politisk optimisme på tidens og folkets vegne: Folket blev fremhævet som noget godt imod despotismen; Hertz' Baggesen erklærede sig for at være *med* sin samtid, der var udtrykt ved folkets fremskridt fra despotisme og barbari til friheden; og han betegnede her "Politikken" som noget positivt og lagde sig æstetik-politisk i forlængelse af julirevolutionen.

Samtidig røbede dette dog også udgangspunkter for senere politik-kritik – parallelt med Heibergs udvikling – nemlig den skarpe begrebslige sondring mellem 'folket' og 'pøblen' og i opfattelsen af jurerevolutionen som en revolution for loven og det bestående imod Polignac som despotisk lovbrøder. Dette åbnede logisk for hans afvisning i *Stemninger og Tilstande* ni år senere af 'pøbelens' politiske deltagelse og den abstrakt-ubetingede, 'revolutionære' forandringstrang som kendetegnende for moderne politik. Op gennem 1830'erne så især kredsen omkring Heibergs *Kjøbenhavns flyvende Post* da også sådanne træk i tilløbene til partidannelse i valget af repræsentanter til den første samling af provinsialstænderne i efteråret 1834, samt i den polarisering af det politiske landskab, som udvikledes i takt med de liberales forsvar for trykkefriheden imod regeringens forsøg på at stramme den.²⁹

Hertz og filosofien

Efter at Hertz i 1832 præsenterede sig for den lidt ældre Heiberg som den anonyme forfatter til *Gjengangerbreve*, blev han en central del af den heibergske kreds. Hans væsentligste uenighed med Heiberg angik dennes tysk inspirerede hegelianske filosofi. Heiberg selv fremstillede den indsigt i Hegels filosofi, som han tilegnede sig i 1824, som den væsentligste kilde til den "Respect for de endelige Ting", som lå i hans kunsthæder, herunder vaudevillerne, fordi Hegel understregede "det Endeliges Forhold til det Uendelige".³⁰ Som det vil fremgå, var dette centralt for Heiberg både æstetisk og politisk.³¹

Hertz delte langt fra denne beundring for Hegel. I en notesbog bemærkede han,

at hegelianismen var "for de Oplyste og Vantro det samme som Religionen er for de Eenfoldige og Troende, en bristende Illusion, en Forklaringsmaade eller en Række Antagelser, hvorpaa Begge troe".³² Desuden, tilføjede han, havde hegelianismen den grundfejl, at den var rodfæstet i det tyske sprog og dermed i udanske tankeformer. Derfor bestod der i hegelianismens forhold til det danske sprog "en Tækningsforskjel, der gjør, at den tydske Philosophie aldrig hos os kan blive National-Eiendom for alle Danne".³³ Denne opfattelse var ikke kun rodfæstet i hans stærke tilknytning til det nationale, men også i en beundring for den anerkendelse af det endelige, som han fandt i fransk og engelsk videnskab. Hertz kan således umiddelbart bestemmes som betydeligt nærmere *realismen*, sådan som bl.a. Heiberg forstod og tog afstand fra den, dvs. "den Anskuelse, som bliver staaende ved *Tingene*, som endelige".³⁴

Dette kan dog ikke uden forbehold generaliseres til Hertz' udgangspunkt som helhed.³⁵ Han drog alligevel både æstetiske og politiske konklusioner, som i det væsentligste var parallelle med Heibergs. Ser man ud over denne isolerede kritik af den tyske idealisme, bliver det ydermere klart, at han delte mange af de romantiske og idealistiske forudsætninger, som var udbredte blandt hans dannede samtidige, herunder hegelianerne, nemlig idealet om en organisk helhed, udtrykt som en bekendelse til "det Evi-ges Idee".³⁶ Som det vil fremgå senere i denne artikel, var et sådant ideal om en organisk helhed afgørende for hans kritik af politiseringen og navnlig den yderligtgående liberale reformlinje. Hans afstand til den tyske idealisme betød dog, at han ikke kunne dele Heibergs håb om

en hegeliansk-filosofisk forankret ophævelse af den aktuelle, endelige politik i en "ny og høiere Form", dvs. et politisk fremtidsscenario, der skulle bygge på en heibergsk-hegelsk lære om statens behov som udgangspunkt for politiske reformer.³⁷ Af samme grund kom Hertz' kritik af den aktuelle politisering, som vi vil se, i strid med sit nutids- og fremtidsrettede programatiske grundlag ved sin signifikante mangel på en fremadrettet udvej fra den aktuelle politiserings krisesituation.

Stemninger og Tilstande

Stemninger og Tilstande – Scener og Skildringer af et Ophold i Kjøbenhavn, 1839, skildrer over sine små 450 sider den fiktive midaldrende fortæller Jakob Thomsens oplevelser gennem et år i København. I den fiktive ramme indarbejdes dog både elementer af selvbiografi og virkelige politiske diskussioner i kredsen omkring Heiberg i midten af 1830'erne, dvs. samtidig med, at mange af de samme holdninger blev udtrykt i Heibergs blad, *Kjøbenhavns flyvende Post*. Bogen havde dermed været længe undervejs, i hvert fald siden 1833, hvor Hertz havde oplæst et kort idéudkast i Studenterforeningen.³⁸

Efter mange år i provinsen og udlandet vender fortælleren Thomsen tilbage til København et års tid for at hjælpe Mathilde, den forsømte datter af hans ungdomskærlighed, Henriette, som dog blev ulykkeligt gift og døde, efter hendes stadigt mere fordrukne og forgældede ægtemand, hr. Müller, havde forladt hende. Thomsen får Mathilde væk fra den forfængelige og perfide familie Hjelm og ind hos den sympatiske justitsråd L**'s familie, hvor hun trives bedre.

Gennem Thomsens fortsatte besøg hos både familien Hjelm og familien L** skildres udviklingen i begge familier, navnlig de halvvoxsne børns amourøse forbindelser. Thomsen selv betages først af sin værtindes jævne, men sanseligt indtagende datterdatter, Marie, men senere forelsker han sig dybt i den mere åndeligt dannede og forfinede Mathilde, der minder ham om hans ungdomskærlighed.

Thomsens forbløffelse over den politisering af åndslivet, som er sket i hans fravær, danner grundlag for bogens fyldige passager med politiske samtaler i en lille kreds, der mødes på madam Børresens restaurant. De to dominerende skikkelser er her Harriet, der sandsynligvis dækker over Hertz' gamle skolekammerat P.V. Jacobsen, muligvis sammentænkt med andre virkelige figurer, og Translatøren, der uden megen tvivl kan identificeres som Søren Kierkegaard.³⁹ Begge udtrykker samme grundlæggende holdning til det politiske liv, men i forskellige former: Translatøren som en hård satiriker og polemiker, der kan give indtryk af at "disputere blot for at disputere"; Harriet mere ligefremt.⁴⁰ Thomsen ytrer sig ikke om politik ud over en almindelig støtte til bredere politisk deltagelse i det politiske, kombineret med kritik af den støjende og udannede adfærd, han oplever i en københavnsk politisk forening. Det er derimod Harriet og Translatøren, der udvikler den politiske analyse og overtaler Thomsen til at sætte deres budskaber på skrift. Dermed gøres de to til talerør for Hertz' budskab.⁴¹ Andre faste medlemmer af middagsselskabet er Verner og drømmersjælen Amadis, hvor den sidste især bygger på H.C. Andersen. Den mest virkelighedsnære gengivelse synes at gælde

Translatørens udtalelser, der både i form og indhold ligger temmelig tæt op ad den unge Kierkegaards kritik af den liberale presse.⁴² Ingen af de fiktive figurer korresponderer dog fuldstændigt med virkelighedens forbilleder, men er tydeligt filtreret gennem Hertz' genfortælling og sammenfatning.

Fordi bogen navnlig rettede en omfattende kritik mod den liberale opposition, den liberale presse og det moderne politiske liv overhovedet, vakte den en del postyr i periodens tidsskrifter. Den måtte da også hastigt genoptrykkes i et andet oplag, hvilket især hos de liberale kritikere blev taget til indtægt for, at forfatteren "har talt i en Aand og med en Følelse, som har fundet Gjenklang hos det større, dannede Publicum".⁴³ De to oplag må skønnes at have bragt antallet af solgte eksemplarer op omkring de 1000, men bogens faktiske læserskare har sandsynligvis været større.⁴⁴ Den har med andre ord nået et publikum, der i antal har kunnet måle sig med, eller endda overgå, *Kjøbenhavnspostens* læserskare, om end ikke *Fædrelandets*.⁴⁵ Selv om denne udbredelse næppe uden videre kan betragtes som et barometer over støtten til Hertz' opfattelser, viser den i det mindste en ret udbredt interesse for sådanne kritikker af det moderne, af materielle interesser dominerede og politisk liberale liv.

Individuel og social fremmedgørelse som tidsskildring

Skildringen af Thomsens privat- og intimsfære er umiddelbart formelt adskilt fra de kapitler, der gengiver de litterære og politiske diskussioner. Begge sfærer præges dog af samme grundopfattelse af den moderne udvikling som frem-

medgørende og fremmedgjort.⁴⁶ Allerede i kærlighedshistorien om hans vaklen mellem Marie og Mathilde antydes det idealistiske dannelsesideal, som ligger til grund for bogens værdier som helhed. Mathilde skildres som den "poetiske Blomst", en "jomfruelig Hellighed", hvorimod Marie er "jordisk".⁴⁷ Mathilde er præget af "Dannelse og Udvikling", hun er "tilbageholdende", "ydmyg" og "tænksom", mens Marie er "lattermild" og "snaksom", men har "faa Ideer".⁴⁸ Marie repræsenterer således sanselighed og timelig fænomen-eksistens uden 'ide'. Derfor kan Thomsen nok føle sig tiltrukket af hende på et erotisk-sanseligt plan, idet hun uforvarende blotter sit bryst, mens han våger over hende under hendes sygdom, men tager sig straks i det. Hans kommende hustru må kunne lindre hans lidelser ved at 'fatte grunden' til dem.⁴⁹ Han vælger med andre ord totaliteten, evigheden, ideen og ånden som grundlag for den sande kærlighed, i modsætning til timelighedens øjeblikkelige lyst.⁵⁰ Denne platoniske kontrastering af ideen som noget evigt og den atomiserede, rent empirisk-sanselige dyrkelse af de materielle, endelige fænomener dannede ligeledes grundlag for hans politisk-historiske bedømmelser.

Tiden skildres som en "Gjærings-Periode", dvs. en overgang, hvori "[g]amle Forestillinger kjæmpe med nye og true til begge Sider med Extremer".⁵¹ Denne gæringstid er samtidig en "Anticiperingens Tid", hvori man vil gribe til slutninger og konsekvenser umiddelbart, uden at skaffe forudsætningerne herfor.⁵² Den væsentligste fare ved den nye politisering ses i dens forhastelse, der truer med at løsrive den danske politiske udvikling fra enhver organisk forbindelse til det bestående, det gamle, traditionen. Med

denne samtidsanalyse lagde Hertz sig i forlængelse af bl.a. Heibergs betragtninger. Selve opfattelsen af gæring synes dog at have været alment accepteret og kom atter og atter til udtryk i periodens overvejelser over samfund, historie, litteratur, filosofi og religion.

Dette politiske nye afvises dog ikke ganske. Alle middagsgæsterne på madam Børresens restaurant er enige om, at de politiske forhold ikke kan stå stille, men tværtimod må reformeres i retning af friere politiske forhold og en større grad af deltagelse. Harriet anser da også sig selv for at høre til "Frihedens Venner".⁵³ Tilsvarende bemærker Translatøren midt i sin kritik af de liberale:

*"At en stor Mængde af de Gjenstande, vore liberale ønske reformerede, trænge til Reform, indrømmer jeg Dem gjerne."*⁵⁴

Det nye fremstilles dermed nok som fascinerende, både i kærlighedens skikkelse og i den udbredte interesse for politik, men det tilskrives også stærke elementer af forfald. Nok må man "holde Skridt med Tiden", men nutiden "indeholder flere Tab end Erobringer".⁵⁵ Forfaldet ligger i den moderne fremmedgørelse: Subjektet indordnes under fremmede objekter og gøres derved afmægtigt, iagttagende, kontemplativt og receptivt snarere end virkeligt aktivt og skabende.

Et sådant fremmedgørelsesforhold signaleres allerede i Thomsens bemærkning, at han er beskuer til menneskenes liv snarere end deltager, og at denne rolle er blevet forstærket gennem hans mangeårige ophold i udlandet og provinsen.⁵⁶ Denne rumligt betingede fremmedhed udgør dog hovedsagelig en baggrund for romanens fokus på subjektets fremmedgørelse fra den nye tid, men også det københavnske åndslivs både rumlige og

tidslige fremmedgørelse fra dets gamle traditioner og dets specifikt danske rødder.

I både personlige relationer og politiske diskussioner er Thomsens rolle reduceret til iagttagerens, i yderste fald mæglerens. Hans erotiske tiltrækning til Marie bliver som nævnt aldrig til andet end kontemplation og kortvarig, skamfuld iagttagelse. Og selv ikke over for sin attråede Mathilde formår han at handle selv. Det er kun pga. indgriben fra først fru L**, siden den tilbagevendte, svækkede fader, Hr. Müller, at de to føres sammen.

Betragtet som politisk dannelsesroman er bogen tilsvarende bemærkelsesværdig ved, at Thomsens politiske standpunkt udvikles ganske passivt og receptivt gennem overtagelse af Harriets og Translatørens synspunkter. Idet han ved bogens slutning atter forlader København for at bosætte sig på landet sammen med sin unge kone – hvis væsentligste egenskab for ham bemærkelsesværdigt nok synes at være, at hun ligner sin mor, hans uopnåede ungdomsforelskelse⁵⁷ – fjerner han sig fra alle bogens aspekter af fremmedgørelse, rumlig og tidslig, personlig og politisk.

Frem for at besejre fremmedgørelsen søger han dermed at undslippe den ved at søge tilbage til det gamle, dvs. ligesom Oehlenschläger, Ingemann og andre flygter han her *bagud* fra moderniteten. Også politisk kommer dette til udtryk i den sidste sammenkomst hos madam Børresen, hvor 'Harriet' holder tale i anledning af årsdagen for provinsialstændernes indførelse.

Indholdet er en forsoning med det gamle, med traditionen: "Kongen, Landet og Institutionen".⁵⁸ Nogen egentlig forløsning kan dette dog ikke skabe:

Det nyes og det unges fascination består uovervundet.

Det nationale og det fremmede

Det vel nok væsentligste argument i bogens politiske dele mod den liberale bevægelse er, at dens forsøg på at forhaste tiden – at anticipere – er fremmed for dansk tradition og dermed unational og uhistorisk.⁵⁹ De liberale har ladet sig fascinere for ensidigt af det nye, det unge. Som Harriet bemærker:

*"Man er saa tilbøielig til, efter andre Landes Exempel, at tale om det unge Danmark. Det gælder ikke hos os. Vi bygge paa en gammel Grund."*⁶⁰

Enhver organisk politisk udvikling må dermed bygge på "vort Lands og det hele Folks Eiendommeligheder":

*"Vi ansee disse og deres nationale Udvikling som vort sande Palladium, og vi betragte ethvert Forsøg, i det større Rum som i det Mindre, paa at fortrænge eller voldsomt omdanne dem, som et Attentat paa hiint hellige Klenodie."*⁶¹

Nationen og den nationale tradition står dermed for Hertz og hans inspirationskilder som det sted, hvor man som dansk borger hører *hjemme*, både i tid og i rum. Det danske er for dem kendetegnet ved en rolig historisk udvikling, der afspejler det danske folks "Pietet", dets "besindige, eftertænksomme Character".⁶² Over for Amadis' drømmerier om de sydlige bjerglandes romantik forsvare Harriet sin kærlighed til Danmark og det danske landskab, der præges af havet.⁶³ Kontrasten til Hertz' Frankrigsbeundring i julirevolutionens år er slående.

I modsætning til denne høren-hjemme i det nationale hævdes den liberale opposition at ville gøre politikken *fremmed*

på flere måder. Ikke mindst har denne opposition ifølge Hertz' lille kreds overtaget sin politik fra udlandet. "Deres Opposition hviler paa en fremmed Basis", og "den udenlandske Aande, der lufter i vore nye politiske Rørelser", risikerer at "gjennemtrænge vort hele sociale Liv og tilsidst gjøre os fremmede for os selv."⁶⁴

Accentuering af en national udvikling i modsætning til udenlandske liberale reformbestræbelser var et af standardgrebene hos de liberales modstandere. En af de liberales dygtigste og mest vedholdende kritikere var filosofiprofessor F.C. Sibbern, der nærmest gjorde det til et varemærke at protestere mod det "Raab og Skraal (...) som ingen reel Grund har, men kun har sin Grund i nogle løse Ideer, der endda, saa nymodens de see ud hos os, kun ere et Opkog af noget fremmed, som vi nu, som gode *Efterabere*, skulle gjøre med".⁶⁵ De liberale omkring *Fædrelandet* og *Kjøbenhavnsposten* så imidlertid i disse argumenter et udtryk for 'nationalforfængelighed' i modsætning til den ægte 'nationalfølelse', som måtte være i pagt med den civiliserede verdens, dvs. det liberale Vesteuropas, udvikling.⁶⁶

I den samtidige debat om dette spørgsmål blev Hertz' standpunkt generelt forstået som overensstemmende med Sibberns. Anmelderen i *Berlingske Tidende* fremhævede Harriets afsluttende bekendelse til landet, kongen og stænderforfatningen som en ytring i bladets egen ånd – "den ægte nationale Aand".⁶⁷ *Fædrelandet*, *Kjøbenhavnsposten* og *Kjøbenhavns Morgenblad* så tilsvarende i bogen en strengt konservativ tendens og ville heroverfor forsvare den liberale bevægelse og det politiske liv.⁶⁸

Alle var enige med Hertz i, at der var sket en ændring i nationens stemning. Dette havde dog langt fra ført til et tab

af det danske, mente *Fædrelandet*. Forandringen i "Folkets Stemning" var nok sket i sammenhæng med europæiske udviklinger, men "den er fuldkomment historisk begrundet, den er ingenlunde paatrængt os udefra, men har derimod paatrængt sig os indefra, som Følge af vor egen Tilstand og af de os selv vedkommende Begivenheder."⁶⁹ Danskerne gjorde de politiske træk til deres egne, uanset hvor disse træk kom fra, tilføjede trykkefrihedsselskabets blad, *Dansk Folkeblad*.⁷⁰

Ifølge *Fædrelandet* var Hertz' fædrelandskærlighed af den sentimentale, 'passive' art, der havde været fremherskende ved 1800-tallets begyndelse og havde ført til patriotisk selvbedrag og nederlaget over for Lord Nelson.⁷¹ Tilsvarende kritiserede *Kjøbenhavnsposten* Hertz for fortidsdyrkelse og for at ville "holde fast ved den oprindelige Nationalitet" og dermed "skye det Udenlandske og ikke antage fremmede Skikke og Sæder, fordi de ere unationale". Denne oprindelighedsdyrkelse var ifølge anmelderen "blind National-Egoisme" og "National-Fornemhed".⁷²

Man kan imidlertid skelne bogens polemiske frontstilling mod de liberale og den uafviseligt konservative tendens, som den fik i kraft af sin funktion i datidens debat, fra en mere nuanceret udlægning af det, der faktisk udtrykkes i bogen. Skønt en konstitution afvises som et fremmedelement, et blot juridisk dokument, så erklærer både Harriet og Translatøren sig for dansk tilslutning til europæiske udviklinger og liberale ideer. Blot må dette ske på grundlag af det givne, af "Folkets eiendommelige Character", den danske "National-Character", der rummer en stærkere frihed end noget formelt dokument.⁷³

En tilsvarende betoning af nationalkarakteren, kombineret med en anerkendelse af interaktionen på tværs af grænserne, findes hos forbilledet for Translatøren i den periode, som Hertz' roman skildrer. I 1835 bemærkede Kierkegaard således i sin kritik af den moderne liberalt politiserende presse:

*"[O]m end andre Nationers Udvikling og Fremgang kan hjælpe os meget og lære os mangen Forsigtighedsregel, saa huske man dog vel paa, at det ikke gaaer an at reise i Sjælland efter et Kort over Frankrig."*⁷⁴

Her anerkendtes med andre ord en interaktion på civilisationsniveau til trods for den antilibérale brug af nationalkarakteren. Endnu kraftigere ses det hos Heiberg, for hvem 'menneskeheden' stod som en afgørende helhedsforudsætning for det nationale.⁷⁵ Selv om også han beskyldte de liberale for at ville trodse den danske nationalkarakter, kunne han endog kritisere den liberale opposition for at *mangle* blik for interaktionen mellem stater.⁷⁶

Sammenligner man denne *accentuering* af det nationale med afgørende udtryk for nationalitetsforståelsen hos de liberale, som Hertz og Heiberg-kredsen kritiserede, er det også slående, hvor uklart forskellen var markeret. Ganske vist lagde disse kredse længe vægt på polemikken mod 'nationalforfængelige' standpunkter, men også i de liberale blades kritikker af Hertz, og mere systematisk hos f.eks. D.G. Monrad og den liberale historiker C.F. Allen, blev en bredere civilisationshistorisk forståelse forenet med accentueringen af en særlig dansk nationalkarakter, der borgede for en ikke-revolutionær, rolig udvikling.⁷⁷

Hvis man således betragter bekendelsen til det nationale i Hertz' bog i en

samtidig politisk kontekst, fremgår det, at hans standpunkt ikke adskilte sig så voldsomt endda fra, hvad nogle af de mest fremtrædende liberale talsmænd formulerede. Hertz lod nok det 'konservative' aspekt og den kontrastering af nationalkarakterer, der lå i den generelle fordring om nationalitet, veje tungere end de liberale, der for deres vedkommende polemisk vægtede de aspekter af folke- og nationsbegrebet, der kunne danne grundlag for et krav om 'folkets' eller 'nationens' politiske medbestemmelse. Her er således snarere tale om forskellige accentueringer af de samme elementer, bestemt af forskellige funktionelle placeringer inden for en polemisk kontekst, end om væsensforskellige opfattelser. Da Hertz senere, i grundlovsåret 1849, kort lod en af figurerne i stykket *Hundrede Aar* kommentere *Stemninger og Tilstande*, søgte han da også at godtgøre, at bogen grundlæggende havde været i overensstemmelse med den konstitutionelle ånd.⁷⁸

Kritik af publikum som fremmedgørende magt

Den moderne samfundsmæssige fremmedhed og fremmedgørelse fremstilles desuden gennem bogens betragtninger over nye orienteringer mod *publikum*, dvs. både avislæsere, teaterpublikum og den politiske offentlighed.⁷⁹ Ved at lægge både teater og politik an på publikums umiddelbare hyldest fremmes middelmådighed og en leflen for ureflekterede holdninger – "til Bedste for de Umyndige".⁸⁰

I det moderne politiske liv ophører individet med at være dannet og kritisk tænkende. Det fremmedgøres, mister autenticitet og virkelig individualitet,

idet det underkastes *de andre* som en fremmed, abstrakt autoritet.

I en diskussion om det moderne skuespilpublikum og dets støjende hyldest til skuespillerne anfører Harriet og Translatøren, at en sådan heftig applaus nok hører hjemme i syden, men ikke passer til dansk temperament. Dette moderne publikumsforholds karakter af fremmedgjort, middelmådig pøbelmagt, hvori individets bedømmelse suspenderes til fordel for en abstrakt kollektivitets magt, illustrerer Hertz ved at lade den plumpe og naive middagsgæst, hr. Jørgensen, højlydt erklære, at ingen skal forhindre ham i at hylde med, og at han gladelig vil være den første til at hylde, når blot nogle andre vil fortælle ham, hvornår han skal begynde.⁸¹

Den samme fremmedgørende underkastelse af individet under en abstrakt, middelmådig magt gør sig gældende i de politiske aviser, taler, banketter og fester, hvor partiskel viser sig tydeligt. Translatøren bemærker, at sådanne måske nok hører hjemme i England, hvor enhver kender et bestemt partis hele program. I Danmark, hvor sådanne trækker fremmede, risikerer politiske forsamlinger imidlertid at komme til at styre menneskene, frem for at blive styret af dem.⁸²

I moderne oppositionspolitik sidestilles de politiske anliggender om statens vel således med et popularitetshungrende underholdningsskuespil. I begge tilfælde er *skinnet* – den tomme form, ikke indholdet – blevet det centrale: Moderne politiske talere og skribenter vil ifølge Translatøren ikke nøjes med at være opponenter, "de ville ogsaa synes at være det".⁸³

Det abstrakte magtforhold, der hersker over den enkelte i publikum, i

massen eller i flokken, lader sig dog for Translatøren ikke forklare som en envejsrelation. Den abstrakte magt hersker også over taleren og skribenten, der må underkaste sig popularitetens konventioner for at opnå den tilsigtede hyldest. Mod en frisindet middagsgæsts argument om, at de liberale anførere viser mod ved at træde op mod regeringen, anfører Translatøren, at det ville være langt modigere at stille op med upopulære holdninger for at imødegå "den liberale Svindel".⁸⁴

Ved at berøre spørgsmålet om modpeger Translatøren også som den eneste af Hertz' figurer på en udvej fra forfaldstilstanden: Man må 'samle sig enkeltvis' og 'styrke sig i enrum', frem for i flokken, ligesom man må 'sky lejlighed til ekstremer'.⁸⁵ Udvejen er således, at individet ved at isolere sig fra de moderne massebevægelser sætter sig som selvstændigt handlende subjekt ved at trodse det fremmedgørende publikumsforhold.

Denne sociale forklaring af individets fremmedgørelse i det moderne masse-samfund, i 'publikum' som et atomiserende fællesskab, udtrykker en kritik af det moderne publikum og den offentlige mening, som blev udbredt på europæisk plan i takt med dettes opståen.⁸⁶ Hertz knytter dog her an til mere specifikke kritiske analyser af det moderne publikumsfænomen, som i samtiden blev udtrykt hos både Heiberg og Kierkegaard. Heiberg revurderede fra midten af 1830'erne og frem til begyndelsen af 1840'erne sin oprindelige optimistiske vurdering af publikums muligheder for at dannes til myndige individer med evne til at reflektere selvstændigt i overensstemmelse med fornuften og den gode smag. I sin kritik af den liberale opposition allerede i 1834 bemærkede han,

at den politiske debat havde overtaget det fænomen, som han i tidligere litteraturkritiske diskussioner havde betegnet 'litterær fanatisme', dvs. det at et litterært produkt ville blive accepteret som godt pga. afsenderen eller budskabet, også selv om indholdet var ringe. Derved fremstod hverken helhed eller dele, hverken stat eller individ, men kun et 'aggregat' af atomer, der hver især måtte lægge sig efter det 'populære'.⁸⁷ Otte år senere generaliserede han dette til en redefinition af 'publikum' som "den uorganiske, Intet repræsenterende, følgelig foragtelige Masse", hvori der hverken var virkelige personligheder eller virkeligt fællesskab, men kun "det Egoistiske, det isolerede Individ", der kun kunne erkende det individuelle og derfor endte "i det atomistiske Indvids intethed og Mangel paa Berettigelse".⁸⁸ For Heiberg stod dette i modsætning til begrebet 'folk', der betegnede et virkeligt organisk fællesskab.

Heibergs betragtninger synes at have inspireret Kierkegaards kritik i 1835 af den moderne liberale politiserings abstrakte karakter. Kierkegaard understregede i den forbindelse, at den liberale journalistik i denne proces "ikke har været saa aktiv, som man maaskee er tilbøielig til at troe".⁸⁹ Først i 1846 udfoldede Kierkegaard dette i mere systematisk skriftlig form, idet han ligesom Heiberg betegnede de moderne begreber om 'publikum' og 'offentlig mening' som betegnelser for det "abstrakte Hele", en "abstrakt Magt", der reelt var et "Intet", et "Phantom", fordi det reducerede individerne til atomer uden indbyrdes forbindelse, til "uvirkelige Enkelte, som aldrig forenes eller kunne forenes i nogen Situationens eller Organisationens Samtidighed".⁹⁰ Det moderne publikum

eller den offentlige mening betegnede derved "Abstraktionens Seier over Individerne".⁹¹

Der udviklede sig dog en afgørende forskel mellem Heiberg og Kierkegaard, når det gjaldt udvejen fra denne elendighed. Heiberg så den eneste mulige udvej i en "politisk Regeneration", dvs. en filosofisk ophævelse af politiseringen til en "ny og højere Form" gennem det moderne publikums filosofiske dannelse.⁹² I begyndelsen havde han ganske vist været markant optimistisk og kunne endnu i 1836 drille de liberale i *Fædrelandet* ved at fremstille sit blad *Kjøbenhavns flyvende Post* som udtryk for "den sande offentlige Mening".⁹³ Gradvist mistede han dog troen på dette projekt og indstillede fra midten af 1840'erne stort set sin skriftlige produktion.⁹⁴ I Kierkegaards skrifter fra 1840'erne og frem begyndte udvejen derimod ikke med kollektivets opdragelse, men med individet og dets mod, baseret i troen. Fra den 'nivellerende' modernitet med dens forfald i det endelige kunne den enkelte kun undslippe ved "Religiositetens begejstrede Spring (...), som kaster En i det Eviges Favns".⁹⁵

Hertz' gengivelse af Translatørens overvejelser udtrykker denne heibergsk-kierkegaardske komplekse analyse af et fremmedgørende forhold. Hertz selv syntes dog tilbøjelig til at forenkles analysen af den liberale politisering til et enkelt individs gemene handlinger, nemlig *Kjøbenhavnspostens* redaktør, A.P. Liunges uforkammetheder. Denne tilkendelse af en uhyre magt til et enkelt konkret individ stred mod de analyser, Translatøren citeres for.⁹⁶ Når denne modsigelse kunne optræde så åbenlyst utilsigtet i værket, vidnede det om Hertz' uafklarede forhold til de teoretiske og filosofiske forudsætninger for det, han refererede.

Idet han samtidig manglede ikke kun Kierkegaards tillid til det handlende, troende individs spring som en udvej, men også Heibergs filosofiske grundlag for at postulere et højere alternativ, var det naturligt, at han måtte ende med at resignere over for politikken og også i denne henseende nærme sig den ældre digterskoles position.

Sigende nok forholdt den liberale politiske presse sig ikke til disse aspekter af politiseringskritikken i *Stemninger og Tilstande*, men betragtede tværtimod bogens kritik af pressen som et ekko af trykkefrihedsdebatten, der havde været på sit højeste i 1834-35.⁹⁷ *Fædrelandets* anmelder, der bemærkede, at en mere passende titel for bogen ville have været 'forstemninger og stilstande', forstod Hertz i forlængelse af konservative angreb på trykkefriheden. Heroverfor forsvarede den liberale skribent den moderne journalistik ved at påpege, at trykkefriheden ikke havde styrket grundlaget for bagvaskelser, men tværtimod havde betydet, at enhver nu kunne imødegå anklagende rygter offentligt, hvorimod hoben tidligere havde anset ethvert rygte for sandt.⁹⁸ Hertz havde ganske vist ikke angrebet trykkefriheden eller krævet den indskrænket, men at udlægge hans standpunkt sådan var alligevel nærliggende for et politisk blad, dels på grund af 1830'ernes afgørende kampe om trykkefriheden, dels fordi spørgsmålet om trykkefrihedens vilkår lå inden for det politiske spektrum, som udgjorde *Fædrelandets* mentale og begrebslige landkort. En imødegåelse af Heibergs publikumskritik fra 1842 ud fra et liberalt standpunkt blev dog senere udtrykt hos litteraten Grimur Thomsen, der imod Heiberg tog udgangspunkt i en ideal beskrivelse af publikum som ud-

tryk for tidsånden og hævdede, at langt størstedelen af det virkelige, empiriske publikum forbandt sig organisk med dette ideal.⁹⁹ Mens Heiberg således så en større og større afstand mellem ideal og empirisk virkelighed i takt med politiseringen, forsvarede Thomsen politiserings publikum som en organisk helhed.

Poesiens politisering og det poetisk antipolitiske standpunkt

Et af de væsentligste ofre for politiseringen var ifølge mange iagttagere poesien, der i stigende omfang også blev præget af liberale politiske hensyn. Det mest markante forbillede for en sådan politisk engageret litteratur var tyske poeter som Heinrich Heine, Ludwig Börne og 'det unge Tysklands' digtere som Karl Gutzkow, der allerede i 1832 manifestagtigt havde proklameret: "Nødvendigheden af vor litteraturs politisering er uomtvistelig."¹⁰⁰ Denne udvikling måtte nødvendigvis mødes med forfærdelse i de kredse, der anså poesiens forbindelse til det evige for noget, der måtte hæves højt over endelige sfærer som politikken. Digtere af den ældre skole beklagede som nævnt også tidens politisering.¹⁰¹ Derfor var det nærliggende for samtidige at se *Stemninger og Tilstande* som et forsvar for poesiens frihed for politiseringen.¹⁰² I denne henseende rummede bogen dog en indre modsætning mellem sin kritik af politiseringen og sin brug af en skønlitterær form til et politisk indlæg mod de liberale. Anmelderen i *Tidsskrift for Litteratur og Kritik* udlagde med sympati bogens standpunkt som en støtte til den politiske opgaven, men en kritik af den overdrevne politisering.¹⁰³ Mere ligefremt kom modsætningen til udtryk i en efter alt at dømme uoverlagt indre modsigelse

i Tivoli-grundlægeren Georg Carstensens blad *Portefeullens* anmeldelse. På den ene side vendte dette blad sig skarpt imod poesiens politisering: "Communeanligger og Finantser, Vandvæsen og Vandskat" var ikke emner for poesien:

*"Poesien er ingen Terne, der kan tages i Tjeneste af Politiken, og versificerede Kjøbenhavnspost-Artikler ere langt fra at være Poesie."*¹⁰⁴

Bladet forbandt med andre ord med nødvendighed poesien med noget skønt, med harmoni- og idyl dyrkelse. På den anden side gjaldt det dog, at

*"Digteren, ligesaavel som enhver anden Statsborger, kan benytte sit Talent og sin Dygtighed til at virke ind paa den offentlige Mening, til at modvirke skjæve Anskuelser og fjerne den Eensidighed, som saa let indsniger sig, hvor høirøstet Partiskhed udelukkende fører Ordet."*¹⁰⁵

Dette var ifølge *Portefeullens* anmelder netop, hvad Hertz havde gjort.

Den oplagte konklusion af dette – at politiseringen kunne berettiges som gavnlige for almenånden og frikendes for partiånd, når blot den gik imod de liberale partiånd – vandt dog ikke alle kritikeres tilslutning. I private kommentarer til *Stemninger og Tilstande* udtrykte B.S. Ingemann en mere konsekvent modvilje mod litteraturens politisering overhovedet:

*"Oppositionen med Kjøbenhavnsposten saae jeg hellere i et periodisk Blad, end i en Novelle, og man fristes til at troe, at et Par Nummere af "Dagen" ved en Feiltagelse ere komne ind i Manuscriptet."*¹⁰⁶

Ifølge Ingemann var en stor del af lærerne ved Sorø Akademi af samme opfattelse, ikke mindst Carsten Hauch. Alligevel valgte Ingemann ligesom disse at undlade at formulere sin kritik af dette

antiliberal skrift offentligt, ifølge ham selv fordi han nødigt ville fremstå som "en gnaven Kriticus" eller "forstyrre nogen Forfatters eller Læsers Fornøielse".¹⁰⁷

Hvad Ingemann mest konsekvent udtrykte, var et forsvar for poesies autonomi imod forsøg på at fremmedgøre den fra dens væsen ved at indordne den under andre interesser. Dette gjaldt for mange af dem ikke kun poesies politisering, men også f.eks. Heibergs forsøg på at udvikle en 'spekulativ poesi', dvs. at forene poesi og filosofi med henblik på at skabe forbindelse mellem det endelige og det uendelige.¹⁰⁸ Et af de mest systematiske forsvar for poesies autonomi blev formuleret i 1846 af den unge Johan Grundtvig, der rubricerede forsøg på at gøre poesien til middel for politiske, religiøse eller filosofiske budskaber, som 'falsk poesi'.¹⁰⁹

Idet *Kjøbenhavnsposten* tog *Portefeuillens* kommentarer op til grundigere diskussion, konfronteredes skønhedsidealene for poesien med en fordring om en samfundsengageret digtning. For *Kjøbenhavnspostens* skribent måtte den sande digtning vise en klar "Erkjendelse af sin Tid".¹¹⁰ Dette indebar en fordømmelse af den sociale og økonomiske ulighed:

"Kampen for Menneskehedens Udvikling og Fremskridt er for den sande Digter Tidens Grund-Tendents (...). Den sande Digter er en Seer, den blot studerte Æsthetiker en Professionist."¹¹¹

Kjøbenhavns Morgenblad ville derimod – mere pragmatisk – hverken fordre eller afvise politisk digtning som sådan, men kritiserede bogens politiske afsnit for at lide under ukendskab til sådanne forhold, til skade for bogens poetiske form.¹¹² Ved at give luft for et partisk angreb på de liberale gennem den fiktive,

blot refererende figur Thomsen ofrede Hertz ifølge denne anmelder ikke alene fordringen om "objective Sandhed", men også det krav om ærlighed og åbenhed, der måtte stilles til den digter, der ville vælge politisk side.¹¹³ Selv forholdt Hertz sig ikke offentligt til debatten om *Stemninger og Tilstande*, men karakteriserede den privat som 'intetsigende' og 'løgnagtig'.¹¹⁴

Da debatten om litteraturens sociale engagement fortsatte i de følgende år i tilknytning til hans senere skrifter, gav han dog sit besyv med. I 1841 klandrede *Fædrelandets* anmelder hans digt 'Et Eventyr i Dyrehaven' for "Mathed og Slaphed og total Mangel paa phantasifuld Spændkraft". Denne mangel var skuffende i "vor Tid, da Samfundets Kræfter er i Røre, og da den stærke Bevægelse tvinger de meest modsatte og ensidige Anskuelser og Individualiteter at træde frem med en skarp Bestemthed og uforbeholden Uforsagthed" – den tid, hvori Hertz tidligere havde 'draget sit sværd'.¹¹⁵

Hertz manglede med andre ord den orientering mod samfundsmæssige og kulturelle konfliktpunkter, som for den liberale politiske presse måtte karakterisere den sande poesi.

Hertz så heri endnu et angreb på *Stemninger og Tilstande* og forsvarede dens budskab i en pjece med den fornærmende titel: *Om den bootiske Criticus i "Fædrelandet"*:

"Saa lidet jeg i denne Bog erklærede mig mod de Mænd, der, ledede af en god Aand, stred for Reformen i meget af det Bestaaende, saa heftig tog jeg til Orde med den netop for Reformernes Fremme fordærvelige Aand og Stemning, jeg sporede i vore ultraliberale Bevægelser. Dette var min Oppositions Kjerne; hertil

reducerede sig hvert Ord, jeg havde nedskrevet."¹¹⁶

Fædrelandets anmelder bedyrede derpå ganske vist "paa det Alvorligste", at hans kritik ikke havde været politisk ansporet.¹¹⁷ Diskussionen viste dog, at de politiske associationer var særdeles nærliggende på alle sider. Hvis den angiveligt upolitiske anmeldelse i *Fædrelandet* var ment som et ironisk bagholdsangreb på Hertz og andre kritikere af den moderne politisering, så var det i hvert fald lykkedes for den politiske presse at få politiseringskritikeren til at træde frem som den politisk aggressive.¹¹⁸

Som det er fremgået, kan Hertz' 'matthed' anno 1841 dog allerede findes som centralt motiv i *Stemninger og Tilstande*, et motiv der må ses som en signifikant modsætning til bogens politiske funktion. I det mindste i denne henseende var Hertz' intervention i og mod det moderne politiske liv således fra først til sidst en kontemplativt resignerende position, snarere end noget handlekraftigt eller viljestærkt indlæg for et alternativ.

I betragtning af dette resignerende element i kritikken af den liberale politisering er det slående at bemærke Hertz' senere accept, ikke kun af politiseringen, men også af den frie forfatning.¹¹⁹ I sit tilbageblik fra 1859 over dansk poesi siden 1814 forsvarede han fortsat de tidlige års digtning imod nationalliberale angreb på den som ligegyldig sentimentalitet.

Hans udgangspunkt for forsvaret var imidlertid ændret til det stik modsatte siden *Stemninger og Tilstande*. Ifølge Hertz anno 1859 erkendte alle, at:

"...den frie forfatning har bragt os uskatteerlige Goder, at ved den uendelig Meget er vakt til Liv, at den er et Værn om vore dyrebareste Rettigheder, og at den har

udviklet Evner og udbredt Ideer, der før slumrede".

Denne modenhed i politiseringens periode, fortsatte han, skyldtes imidlertid for en stor del den tidlige 'æstetiske' periode, der havde udviklet "et stærkt kritisk Element, en Oppositions-Aand, der idelig var parat til Modstand".¹²⁰ Mens han således i 1839 havde angrebet den politiske samtid for at undergrave resultaterne af den poetiske tid, så forsvarede han her tyve år senere den poetiske tid, fordi den havde lagt grunden til den politiske. Det element af forfaldshistorie, som lå i hans tidlige kritik af den moderne politisering, var blevet ændret til en fremskridtshistorie – men på en måde, hvor han atter affandt sig med de aktuelt gældende politiske styrkeforhold.

Mellem politik og antipolitik

Hertz' *Stemninger og Tilstande* og dele af debatten viste dermed en række indre modsætninger, hvoraf mange kan betragtes som symptomatiske for de samfundsmæssige processer, som den skildrede.

I nogle henseender var den et politisk indlæg. Den traditionelle associering af bogens politiske budskab med et konservativt standpunkt kan dog ikke godtages uden nuancering og forbehold. Bogen talte således ikke for 'stilstand', sådan som *Fædrelandet* drillende-polemisk hævdede, men anerkendte eksplicit behovet for at udvikle Danmark ad 'liberal' vej. Den betonedede dog imod den liberale opposition behovet for at forankre en sådan udvikling i bestående 'nationale' traditioner. De liberale reform fortalere i 1839-40 anerkendte ganske vist også dette behov, men lagde større vægt på at se det nationale som et led i en bre-

dere, over- eller tværnational civilisationsudvikling, mens de udtrykkeligt lagde afstand til 'nationalforfængelige' synspunkter. Forskellen mellem Hertz' budskab og de liberale reformtilhængere var dermed ikke absolut, men snarere et spørgsmål om vægtning af de enkelte elementer i den ideologiske helhed og i vigtige betydningsnuancer inden for centrale politiske begreber.

Det var hermed signifikant, at der *ikke* udtrykkeligt blev udviklet noget konservativt ideologisk alternativ til de liberale: At udvikle et sådant var ikke hensigten for forfatteren eller det virkelige miljø af skribenter og tænkere, som lå bag bogens politiske udsagn. Derimod var det vanskeligt at undgå, at bogens kritik af den liberale bevægelse i de nationale traditioners navn gav den rollen som konservativt manifest inden for datidens politisk polariserede debatlandskab. Denne rolle var dog funktionelt og relationelt bestemt, snarere end et udslag af forfatterens hensigt, der især var at præsentere et ikke-partisk eller overpartisk alternativ til den fremmedgørende politiske partidannelse.

Dette overpartiske ideal udsprang af de elementer af bogens kritik, som fra en position uden for det politiske felt i dets specifikt moderne, snævre, institutionaliserede forstand leverede en grundlæggende kritik af dette felt som fremmedgørende for menneskelige individer. Denne kritik sammenfattede nogle af de kritiske analyser, der var blevet udviklet i det heibergske miljø i løbet af 1830'erne som reaktion på politiseringen. Dette udtrykte med andre ord et *antipolitisk* standpunkt til forsvar for 'ånden', kunstens autonomi og de organiske principper. Bogens antipolitiske aspekter stod dog i modsætning til dens karakter af

indrepolitisk intervention.

Ligeledes stod både den politiske og den antipolitiske intervention, som lå i bogens tidsskildring og dens funktion inden for tidens politiserede offentlighed, i et paradoksalt forhold til den afmagtsfølelse og resignation over for den liberale opposition og det politiske liv, som kom til udtryk både hos Thomsen selv og i Hertz' stilling til det politiske. Den resignation, der bragte ham nærmere den ældre digterskoles indstilling til politiseringen, hang sammen med en manglende forestilling om en udvej. Ganske vist delte Hertz tidens karakteristiske organismeideal og dens dyrkelse af et platonisk begreb om idé i modsætning til fænomenal, timelig virkelighed. Til forskel fra Heiberg og Kierkegaard udviklede han imidlertid ikke et bevidst eller gennemreflekteret forhold til filosofien. Så hvor det idealistiske udsyn hos Heiberg blev udviklet i hegeliansk retning og dannede grundlag for et fremtidsperspektiv om en filosofisk ophævelse af politik, dvs. en genforening af politiseringen med evigheden gennem dannelse af det timelige publikum, og hvor Søren Kierkegaard som alternativ til denne filosofidyrkelse dyrkede den enkeltes trosspring som en undsigelse af det uautentiske fællesskab, så havde Hertz intet at sætte i stedet for den moderne politik, han følte ubehag ved. Derfor forekom hans senere accept af denne politisering da også som et nærmest logisk resultat af hans resignation.

Henrik Hertz kan således langt fra betegnes som politiseringskritikens største tænker. Hans resignation og tilpasning til det nye var imidlertid sandsynligvis mere repræsentativ for datidens politiseringsmodvilje end f.eks. Kierkegaards vedholdende kritik. Derfor kan denne analyse af hans værk og dets

heterogene indhold nok også i mindst lige så høj grad som f.eks. nærlæsninger af Kierkegaard bidrage til at sætte datidens politiseringskritikker på dagsordenen som led i en historisering af de kategorier, hvormed vi forstår og analyserer rødderne til moderne politikforståelser.

Noter

- 1 Anonym [Lehmann]: "Trykkefrihedssagen V", *Kjøbenhavnsposten*, 12/2 1836. Denne artikel indgår i projektet *Politik, antipolitik og historie i dannelsen af moderne politiske kulturer*, som er støttet af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation.
- 2 Søren Kierkegaard: "Vor Journal-Litteratur. Studium efter Naturen i Middagsbelysning. Foredrag, holdt i Studenterforeningen d. 28. Novb. 1835", i Niels Thulstrup (red.): *Søren Kierkegaards Papirer*, bd. 1, 1968, s. 172.
- 3 "Digterne holdt så godt som alle på det gamle styre", hævder f.eks. Roar Skovmand: *Danmarks historie*, bd. 11: Folkestyrets fødsel 1830-1870, 1966, s. 166. Jf. også f.eks. Vagn-Skovgaard-Petersen: *Danmarks Historie. V. Tiden 1814-1864*, 1984, s. 157. Denne betragtning rækker tilbage til i hvert fald Otto Borchsenius: *Fra Fyrrerne. Litterære Skizzer*, bd. 1, 1878, s. 246ff, 259-64.
- 4 Henrik Hertz: *Stemninger og Tilstande. Scener og Skildringer af et Ophold i Kjøbenhavn*, 1839. Dette værk undersøges grundigst i Frithiof Brandt: *Den unge Søren Kierkegaard. En Række nye Bidrag*, 1929, s. 1-70, hvis detaljer dog i stor omfang er blevet anfægtet af senere forskning. Tom Lerdrup Hansen: *Udviklingen fra litterær til politisk offentlighed i Danmark* (upubl. speciale), 1979, s. 93-118. Om Hertz' liv: Hans Kyrre: *Henrik Hertz. Liv og Digtning*, 1916. Hertz *Stemninger* blev meget senere genudgivet i redigeret udgave som Johannes Weltzer (udg.): *En litterær Nøgleroman fra 1839*, 1948, med et nyt forord, der fokuserede på biografiske forhold og hovedsagelig byggede på Frithiof Brandts resultater.
- 5 Skovmand: *Danmarks historie* (som note 3), s. 166; P. Munch: *Det danske Folks politiske og nationale Gennembrud*, 1904, s. 52; Johannes Steenstrup m.fl.: *Danmarks Riges Historie*, 7 bd, 1896-1907, her A.D. Jørgensens bd. IV:1, s. 237-39; Gustav Albeck m.fl.: *Dansk litteraturhistorie, bind 2: Fra Oehlschläger til Kierkegaard*, 1967, s. 491f; F.J. Billeskov Jansen: *Danmarks Digterkunst. Tredie Bog: Romantik og Romantisme*, 1958, s. 300f; Steffen Auring m.fl.: *Dansk litteraturhistorie 5. Borgerlig enhedskultur* 1984, s. 108-48, 487-89.
- 6 Klaus P. Mortensen og May Schack (red.): *Dansk litteraturs historie*, bd. 2, 2008.
- 7 Jf. John M. Merriman (ed.): *1830 in France*, 1975, s. 5f; Kurt Holzapfel: "Die Julirevolution in Frankreich 1830", in: Manfred Kossok (red.): *Revolutionen der Neuzeit*, 1982, især s. 229-31; Clive H. Church: *Europe in 1830: Revolution and Political Change*, 1983; Manfred Kossok & Werner Loch (Hrsg.): *Die französische Julirevolution von 1830 und Europa*, 1985.
- 8 Reinhart Koselleck: „Die Julirevolution und ihre Folgen bis 1848“, in: Louis Bergeron m.fl.: *Das Zeitalter der europäischen Revolution*, 1969 (*Fischer Weltgeschichte*, bd. 26), s. 262. Jf. også E.J. Hobsbawm: *The Age of Revolution: Europe 1789-1848*, 1973 (opr. 1962), s. 146f.
- 9 Jf. Dieter Langewiesche: *Europa zwischen Restauration und Revolution 1815-1849*, 1989, s. 128f; samt generelt Jörn Leonhard: *Liberalismus. Zur historischen Semantik einer europäischen Deutungsmusters*, 2001.
- 10 Georg Nørregård: *Danmark mellem øst og vest, 1824-39*, 1969, s. 121-25; Hans Jensen: *De danske Stænderforsamlings Historie*, bd. 1, 1931, s. 75f; Marcus Rubin: *Frederik VI's Tid. Fra Kielerfreden til Kongens Død*, 1895, s. 507f. J.P. Mynster til W.F. Engelbreth, 21. august 1830, og samme, 22. oktober 1830, i Povl Bagge & Povl Engelstoft (red.): *Danske politiske Breve fra 1830'erne og 1840'erne*, I: 1830-1840, 1945, s. 1, 3; Ingemann til Grundtvig, 25/11-1830, i Svend Grundtvig (red.): *Grundtvig og Ingemann. Brevvexling 1821-1859*, 1882, s. 96; N.F.S. Grundtvig: *Politiske Betragtninger med Blik paa Danmark og Holsteen*, 1831.
- 11 Jf. f.eks. Tyge Rothe: "Hvad betyder Publikum? Hvilken Værd har Publikums Dom?" (1785), i Andreas Bjørn Rothe (udg.): *Tyge Røthes adspredte Skrifter*, bd. 2, 1799, s. 177-256; Jens Arup Seip: "Teorien om det opinionsstyrte enevælde", *Historisk Tidsskrift* (norsk), bd. 38, s. 397-463; Henrik Horstbøll: "Enevælde, opinion og opposition", *Historie* 17:1 1987, s. 35-53.
- 12 J.L. Heiberg til P.A. Heiberg 17. august 1830, Morten Borup (red.): *Heibergske Familiebreve*, 1943, s. 34. Jf. også s. 56.
- 13 Anonym [C.N. David]: "Breve til en Politicus paa Landet", *Kjøbenhavns flyvende Post*, 1830,

- nr. 98, 99, 100, 101, 109.
- 14 Jensen *Stænderforsamlings Historie* (note 10).
 - 15 Aage Henriksen m.fl.: *Ideologihistorie I: Organismetænkningen i dansk litteratur 1770-1870*, 1975, s. 11ff.
 - 16 En lang række eksempler anføres i Sven Møller Kristensen: *Digteren og samfundet*, bd. 1, 1965, s. 75-81, 93-94. Afvisningen var dog aldrig total. Jf. f.eks. Carsten Hauchs bemærkning til Orla Lehmann, at "vi i Grunden er allierede", og at han langt fra er "lige gyldig" ved politiske spørgsmål. Hauch til Lehmann 1839 i Julius Clausen (red.): *Af Orla Lehmanns Papirer. Bidrag til Danmarks Tidshistorie i det 19. Aarhundrede*, 1903, s. 37.
 - 17 Johan Ludvig Heiberg: *Om Vaudevillen som dramatisk Digtart og dens Betydning paa den danske Skueplads. En dramaturgisk Undersøgelse*, 1826. Samme: *Om Philosophiens Betydning for den nuværende Tid*, 1833.
 - 18 Dette er udtrykt programmatisk i Heiberg *Om Philosophiens Betydning* (note 17). Hos en endnu yngre poet og politisk skribent, som Mëir Goldschmidt, hvis litterære dannelse foregik midt i politiseringsprocessen, træder modsætningen mellem poesi og politik endog frem som skarpt selvmodsigende programmatisk ytringer.
 - 19 Heiberg *Om Vaudevillen* (note 17), s. 4, 58, 12f.
 - 20 Jf. hans senere formulering af dette med filosofien som kernebegreb i Heiberg *Om Philosophiens Betydning* (note 17).
 - 21 Selv om der er træk ved Heibergs politiske udsyn, som kan kaldes 'konservative', så er den fremherskende tendens til uden videre at stemple ham simpelthen som konservativ eller som tilhænger af absolutismen ligeså uberettiget som den mindre velkonsoliderede modsatte opfattelse af ham som slet og ret liberal. Nogle af disse modstridende karakteristikker diskuteres kort i min artikel "Fornuft og forfatning. Stat, folk og historie i Heibergs Intelligensblade, 1842-44", *1066. Tidsskrift for historie*, 39:1, 2009, s. 13-24.
 - 22 Jf. Tonny Aagaard Olesen: "Heiberg's Critical Breakthrough in 1828: A Historical Presentation", Jon Stewart (ed.): *Johan Ludvig Heiberg: Philosopher, Littérateur, Dramaturge, and Political Thinker*, 2008, s. 247-307.
 - 23 Henrik Hertz: *Gjenganger-Breve eller poetiske Epistler fra Paradis*, 1830, s. 34, 70, 97f, 104, 108. Jf. også Kyrre Hertz (note 4), tillæg, s. 33.
 - 24 Hertz *Gjenganger-Breve* (note 23), s. 103.
 - 25 Op.cit., s. 40f.
 - 26 Op.cit., s. 34, 37, 39, 40, 41, 79. Jf. tilsvarende om H.C. Andersen, op.cit., s. 33.
 - 27 Op.cit., s. 100f.
 - 28 Op.cit., s. 102.
 - 29 Jf. Søren Juelstorp: "Organiseret politisk aktivitet i Danmark i midten af 1830'erne", *Historie*, 19:3, 1992, s. 440-466; Harald Jørgensen: *Trykkefrihedsspørgsmaalet i Danmark 1799-1848*, 1944; samt Heiberg-miljøets kommentarer, især Heibergs egne artikler i *Kjøbenhavns flyvende Post*, 1834, nr. 14-17, og 1836, 71-73; Peder Hjorts anonyme artikelserie sammesteds, 1835, nr. 57-62, 86, 88-90, 92-98, 100; og den ligeledes anonyme serie, vistnok af P.V. Jakobsen, i 1836, nr. 75, 78, 79, 103, 122.
 - 30 Johan Ludvig Heiberg: "Autobiographiske Fragmenter" (1839), i samme: *Prosaiske Skrifter*, bd. 11, 1862, s. 502.
 - 31 Dette taler imod Morten Borups bedømmelse af Heibergs forhold til hegelianismen, der helt igennem præges af Borups egen uvilje mod Hegel, snarere end af forsøg på historisk forståelse, f.eks. i Morten Borup: *Johan Ludvig Heiberg*, bd. 1, 1947, s. 153. Jf. for anderledes vurderinger Jon Stewart: *A History of Hegelianism in Golden Age Denmark. Tome I-II*, 2007; Nygaard "Fornuft og forfatning" (note 21).
 - 32 Kyrre Hertz (note 4), tillæg, s. 37.
 - 33 Ibid, jf. s. 38.
 - 34 Heiberg *Om Philosophiens Betydning* (note 17), s. 38. Jf. også Heiberg: "Symbolik", *Kjøbenhavns flyvende Post* 1834, nr. 4, der indgik i tidens bredere debat om realdannelse over for formaldannelse i den lærde skole. Jf. hertil Claus Møller Jørgensen: *Humanistisk viden-skab og dannelse i Danmark gennem det 19. århundrede – reform, nationalisering, professionalisering*, 2000, s. 206-34; Harry Hae: *Almendannelse som ledestjerne. En undersøgelse af almindannelsens funktion i dansk gymnasieundervisning 1775-2000*, 2003, s. 91-148.
 - 35 Tolkningen af Hertz' filosofikritiske udsagn vanskeliggøres ydermere af, at det er uklart, hvornår han har formuleret dem. Hans Kyrre generaliserer dem vel hastigt til et stabilt udgangspunkt for Hertz. Jf. Kyrre Hertz (note 4), s. 108.
 - 36 Kyrre Hertz (note 4), tillæg, s. 52.
 - 37 Jf. Heiberg *Om Philosophiens Betydning* (note 17), s. 17.
 - 38 Jf. Kyrre Hertz (note 4), tillæg, s. 52; Henrik Hertz til Sylvester Hertz, 3/8 1839, i Poul Hertz (red.): *Breve til og fra Henrik Hertz*, 1895, s. 65f; Brandt *Den unge Søren Kierkegaard* (note 4), s. 50.
 - 39 Jf. Hertz *Breve* (note 38), s. 67. I Brandt *Den*

- unge Søren Kierkegaard (note 4), s. 1-70, udredes grundigt, hvem bogens Børresen-gæster er nøgler til. Brandts resultater er dog delvis anfægtet i Sejer Kühle: *Søren Kierkegaards barndom og ungdom*, 1950, s. 128ff. Hertz lod Jacobsen gennemlæse og kommentere manuskriptet forud for publikation. Efter bogens udgivelse ytrede Jacobsen det håb, at den ville bidrage til at styrke de moderate politiske kræfter: "Der er saa meget godt og rigtigt i denne Bog om hele det slemme Væsen, som de ultra Hyper-Liberale drive". P.V. Jacobsen til P.C. Adler, 8. august 1839, i Julius Clausen: *Breve fra P.V. Jacobsen*, 1899, s. 225. Jf. også Kühle *Søren Kierkegaards barndom og ungdom*, s. 134f om Kierkegaards reaktioner på romanen.
- 40 Hertz *Stemninger* (note 4), s. 63.
- 41 Op.cit., s. 44-48, 329-35.
- 42 Jf. Kierkegaard „Vor Journallitteratur“ (note 2). Ifølge Brandt *Den unge Søren Kierkegaard* (note 4) dækker Verner over kritikeren P.L. Møller. Kühle *Søren Kierkegaards barndom og ungdom* (note 39), s. 129-132 udelukker dette og argumenterer for, at forbilledet snarere har været Edvard Collin.
- 43 *Berlingske politiske og Avertissements-Tidende*, 17/10 1839.
- 44 Lerdrup Hansen *Udviklingen fra litterær til politisk offentlighed* (note 4), s. 111.
- 45 Jf. Søren Juelstorp: "Publikum og den politiske litteratur i 1830'erne", *Historiske meddelelser om København*, 1992, s. 121.
- 46 Et enkelt sted antydes mere eksplicit en forbindelse, nemlig i diskussionen mellem Translatøren og Harriet om den nyere litteraturs tilbøjelighed til at fremstille kærlighed ikke længere mellem mennesker, der begge er unge, men mellem fyrreårige mænd og halvt så gamle kvinder. Hertz *Stemninger* (note 4), s. 366-370.
- 47 Op.cit., s. 86, 126, 272.
- 48 Op.cit., s. 259, 85, 82, 146, 38, 271. Jf. Lerdrup Hansen *Udviklingen fra litterær til politisk offentlighed* (note 4), s. 97.
- 49 Hertz *Stemninger* (note 4), s. 272.
- 50 Jf. analysen af Marie- og Mathilde-karakteristikkerne i Lerdrup Hansen *Udviklingen fra litterær til politisk offentlighed* (note 4), s. 100, 97.
- 51 Hertz *Stemninger* (note 4), s. 330, 232.
- 52 Op.cit., s. 313. Jf. også karakteristikken af samtiden som præget af "materiale Interesser", Henrik Hertz til Sylvester Hertz, 4/3 1837, Hertz *Breve* (note 38), s. 51.
- 53 Hertz *Stemninger* (note 4), s. 253.
- 54 Op.cit., s. 239.
- 55 Op.cit., s. 255, 254.
- 56 Op.cit., s. 147-50.
- 57 Jf. op.cit., s. 431f.
- 58 Op.cit., s. 442.
- 59 Op.cit., s. 240, jf. s. 313, samt Henrik Hertz: *Hundrede Aar. Polemisk Comedie i fire Decorationer*, 1849, s. 77.
- 60 Hertz *Stemninger* (note 4), s. 441f.
- 61 Op.cit., s. 217.
- 62 Op.cit., s. 220, 255.
- 63 Op.cit., s. 346-55.
- 64 Op.cit., s. 256, 217, jf. også s. 226 og passim.
- 65 Sibbern i *Adresseavisen*, 3/10 1840.
- 66 Jf. især "Maae vi ikke skamme os?", *Fædrelandet* 15/9 1840; D.G. Monrad (red.): *Gjengangeren, indeholdende Bidrag til den nyeste Tids Historie*, 1844, s. 127.
- 67 *Berlingske politiske og Avertissements-Tidende*, 9/7 1839. Jf. også 11/10 og 14/10 1839.
- 68 "Om Stemninger og Tilstande af H. Hertz og denne Bogs Anmeldere", *Kjøbenhavnsposten*, 25/8 - 6/10 1839 (nr. 233, 239-40, 275). "Stemninger og Tilstande af H. Hertz", *Fædrelandet* 25/10 og 19/10 1839, s. 29-36. "Om 'Stemninger og Tilstande' af Henrik Hertz", *Kjøbenhavns Morgenblad*, 1839, nr. 31-33 (4., 11., 18. august), s. 121-131.
- 69 *Fædrelandet* (note 68), s. 32.
- 70 "Før og nu", *Dansk Folkeblad* 5. årgang, nr. 19, 20, 21-22 (19. juli 1839ff), s. 74-97, 85-87, her s. 78.
- 71 *Fædrelandet* (note 68), s. 34.
- 72 *Kjøbenhavnsposten*, 25/8 1839 (note 68), s. 935. Jf. tilsvarende i *Kjøbenhavns Morgenblad*, 1839 (note 68), s. 131, 127.
- 73 Hertz *Stemninger* (note 4), s. 241.
- 74 Kierkegaard "Vor Journallitteratur" (note 2), s. 173.
- 75 Jf. især Johan Ludvig Heiberg: "Det Nationale og det Provindsielle", *Intelligensblade* nr. 15 (15/10 1842), s. 49-52.
- 76 Johan Ludvig Heiberg: "I Anledning af Herr B M. Christensens Skrift om Trykkefriheden", *Kjøbenhavns flyvende Post* 1834, nr. 16; Johan Ludvig Heiberg: "Et Par Bemærkninger angaaende Ugebladet 'Fædrelandet'", *Kjøbenhavns flyvende Post* 1836, nr. 73.
- 77 D.G. Monrad: "Nationale Bevægelser", s. 53; samme: *Flyvende politiske Blade*, Nr. 1, 1839, s. 23, 29. Monrad *Gjengangeren* (note 66), s. 101, 127; C.F. Allen: *Haandbog i Fædrelandets Historie med stadigt Henblik paa Folkets og Statens indre Udvikling*, 1840, s. 591. Jf. hertil også mine artikler "D.G. Monrads liberale manifest fra 1839", *K&K*, 37:1, 2009, s. 92-115, og "Civilisation, kamp og fremskridt i C.F. Allens

- Haandbog i Fædrelandets Historie*", *Historie*, 2009:1, s. 35-63.
- 78 Hertz *Hundrede Aar* (note 59) s. 75-77.
- 79 Hertz *Stemninger* (note 4), s. 209ff.
- 80 Op.cit., s. 227.
- 81 Op.cit. s. 214.
- 82 Op.cit., s. 233-39.
- 83 Op.cit., s. 225, jf. også 232-36.
- 84 Op.cit., s. 178.
- 85 Op.cit., s. 232f. Alligevel synes Translatøren ikke selv at besidde kræfter til dette. Hans kritik når ikke uden for restauranten, og selv der formulerer han den aldrig under selve midt-dagen, men først bagefter, og han klager over at være blevet for gammel og må bede bogens fortæller om at videregive hans betragtninger, jf. op.cit., s. 330.
- 86 Jf. f.eks. Raymond Williams: *Culture and Society 1780-1950*, 1975 (opr. 1958), s. 49-53. Hegel, hvis filosofi på Hertz' tid øvede så stor indflydelse på danske dannede kredse, udtrykte en sigende tvetydig holdning til publikum: Hegel: „Grundlinien der Philosophie des Rechts“, *Hegel Werke*, bd. 7, 1970 (opr. 1821), s. 482-486 (§§ 315-318). Jf. også kritikken i Friedrich Ancillon: "Om den offentlige Menings Magt", *Kjøbenhavns flyvende Post* 1837, nr. 132, 133.
- 87 Heiberg "I Anledning" (note 76), her nr. 14, 16.
- 88 Johan Ludvig Heiberg: "Folk og Publicum", *Intelligensblade* nr. 6, 1/6 1842, s. 138, 146, 147.
- 89 Kierkegaard „Vor Journallitteratur“ (note 2), s. 178.
- 90 Søren Kierkegaard: "En literair Anmeldelse", i A.B. Drachman m.fl. (red.): *Søren Kierkegaards samlede Værker*, 2. udg., bd. 8, 1926, s. 100-102, 91, 98.
- 91 Kierkegaard „En literair Anmeldelse“ (note 90), s. 91.
- 92 Heiberg „Folk“ (note 88), s. 149; Heiberg *Om Philosophiens Betydning* (note 17), s. 17.
- 93 Heiberg "Et Par Bemærkninger" (note 76), nr. 73.
- 94 Kristensen *Digteren* (note 16), s. 63-67, 86f, 90-93, 108, 120, 125, 207 og Paul V. Rubow: *Dansk litterær kritik i det nittende Aarhundrede*, 1921, s. 131-33 påviser med rette en forskydning i Heibergs publikumsopfattelse fra optimisme til foragt fra 1820'erne til 1840'erne. Rubows karakteristik af den sene Heibergs holdning som 'stoicisme' virker rammende. Både han og Kristensen underkender dog efter min opfattelse den modsætningsfyldte sameksistens af optimistiske og kritiske elementer, som til trods for indre forskydninger findes kontinuerligt hos Heiberg gennem hele perioden.
- 95 Kierkegaard „En literair Anmeldelse“ (note 90), s. 97, jf. s. 116.
- 96 Jf. Hertz *Stemninger* (note 4), s. 228-32. Hertz' fokusering på Liunge blev genstand for kritiske bemærkninger fra både støtter og modstandere, jf. henholdsvis "Politisk Poesie", *Tidsskrift for Litteratur og Kritik*, 3. bd., 1840, s. 376f, og M. Goldschmidt i *Sjællandsposten*, I:58 (20/7 1839).
- 97 Jf. Søren Juelstorp: "Den københavnske intelligens og ytringsfriheden i midten af 1830erne", *Historisk Tidsskrift*, 16:2, 1993, s. 340-368.
- 98 *Fædrelandet* (note 68).
- 99 Grimur Thorgrimsson Thomsen: *Folk, Publicum og offentlig Mening, i Anledning af Intelligensbladene nr. 6*, 1842, s. 4, 6-9, 12, 20f.
- 100 Jost Hermand (Hrsg.): *Das Junge Deutschland. Texte und Dokumente*, 1966, s. 101.
- 101 Jf. især angrebet på liberalismen som tæt forbundet med den ungtyiske dyrkelse af 'kødets emancipation' i B.S. Ingemann: *Renegaten. Et dramatisk Digt*, 1838, der skabte debat om den liberale oppositions opløsende karakter: 'Renegaten. Et Dramatisk Digt af B.S. Ingemann', *Kjøbenhavnsposten* 3/12 1838 og 6/12 1838; Ingemann: "Var Børnes Aand revolutionair eller ikke?", *Kjøbenhavnsposten*, 19/4 1839. Denne meningsudveksling kan i visse henseender betragtes som en forløber for røret omkring Hertz' *Stemninger*, men nåede hverken samme omfang eller intensitet.
- 102 Jf. *Dansk Folkeblad* (note 70).
- 103 "Politisk Poesie" (note 96), s. 368, 376f.
- 104 "Stemninger og Tilstande", *Portefeuillen for 1839. Et literairt-artistisk Skrivt*, 3:29, 21/7 1839.
- 105 Ibid.
- 106 B.S. Ingemann til H.C. Andersen, 8. august 1839, i C. St. A. Bille & Nikolaj Bøgh (udg.): *Breve til Hans Christian Andersen*, 1877, s. 296.
- 107 Ibid.
- 108 Heiberg *Om Philosophiens Betydning* (note 17), s. 38f. Heibergs senere digte *Fata Morgana* og *En Sjæl efter Døden* var hans betydeligste forsøg på at realisere genren. De mødte da også løbende kritik, jf. f.eks. Carsten Hauch til H.C. Andersen, 13. juni 1841, i Bille & Bøgh *Breve* (note 106), s. 211f; Jens Paludan-Müller: "Heiberg: 'En Siel efter Døden'" (1841), i *Udvalg af Jens Paludan-Müllers efterladte Papirer, udgivet af hans Søner*, 1868, s. 346.
- 109 Johan Grundtvig: "Poesi og Philosophi", *For Litteratur og Kritik*, 4. bd., 1846, s. 104f.
- 110 *Kjøbenhavnsposten* (note 68), s. 958.
- 111 Op.cit., s. 959. Dette udtrykte en begyndende tilspidsning af det oppositionelle standpunkt

i radikal retning i sammenligning med *Fædrelandets* mere og mere moderate linje på det indenrigspolitiske felt. Jf. også det sidstnævnte blads lidt senere bekendelse til en politisk poesi, der ikke – som Heinrich Heine – angriber hele samfundets indretning, men er tilpasset dansk mentalitet ved kun at kritisere enkelte af statens eller samfundslivets former. 'Politisk Poesi', *Fædrelandet* 10/10 1841.

112 *Kjøbenhavns Morgenblad* (note 68), 1839, nr. 31, s. 122f.

113 Op.cit., nr. 33, s. 131.

114 Henrik Hertz til Sylvester Hertz 24/9 1839, *Hertz Breve* (note 38), s. 68.

115 "Et Eventyr i Dyrehaven", *Fædrelandet*, 7/2-1841, sp. 3429-30.

116 Henrik Hertz: *Om den bootiske Criticus i "Fædrelandet"*, 1841, s. 14.

117 "Om den bootiske Criticus i 'Fædrelandet'", *Fædrelandet*, 14/3 1841, sp. 3709.

118 Jf. f.eks. Henrik Hertz: "Et Par Ord om Kritiken over Dyrehavsscenen 'Perspektivkassen'", *Intelligensblade*, nr. 8, 1/7 1842, s. 191-97; Johan Ludvig Heiberg: "Smaa Skjermydsler", *Intelligensblade*, nr. 9, 15/7 1842, s. 224-28; *Fædrelandet* 19/7 1842, sp. 7546f; Johan Ludvig Heiberg: "Svar paa 'Fædrelandets' Replik", *Intelligensblade*, 1842, nr. 10, 1/8 1842, s. 229-47.

119 Hertz *Hundrede Aar* (note 59).

120 Henrik Hertz: "Poesien i Danmark efter 1814", *Ugentlige Blade*, 1859, nr. 54, s. 646.